

Classic poets' parallelism in their work

Niyazmetova Shahlo Adamboyevna

Teacher of the Department of "Uzbek Language and Literature" of the Urgench
RANCH Technological University
shahlosherxonbek88@gmail.com

Abstract

The article analyzes the role of the art of parallelism in Uzbek classical poetry, its historical-poetic foundations, and its artistic-philosophical functions. Through the works of Alisher Navoi and Atoii, the specific manifestations of syntactic, thematic, and antithetical parallelism are revealed.

Keywords

classical poetry, parallelism, Alisher Navoi, Atoii, syntactic symmetry, historical poetics, antithetical parallelism.

Mumtoz shoirlar o'z ijodida parallelism

Niyazmetova Shahlo Adamboyevna

Urganch RANCH texnologiya universiteti "O'zbek tili va adabiyoti" kafedrası
o'qituvchisi

shahlosherxonbek88@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada o'zbek mumtoz she'riyatida parallelizm san'atining tutgan o'rni, uning tarixiy-poetik asoslari va badiiy-falsafiy vazifalari tahlil qilingan. Alisher Navoiy va Mavlono Atoiy ijodi misolida sintaktik, tematik hamda antitetik parallelizmning namoyon bo'lish xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: mumtoz she'riyat, parallelizm, Alisher Navoiy, Mavlono Atoiy, sintaktik simmetriya, tarixiy poetika, antitetik parallelizm.

Параллелизм в творчестве поэтов-классиков

Ниязметова Шахло Адамбоевна

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Преподаватель кафедры «Узбекский язык и литература»

Ургенчского технологического университета РАНЧ

shahlosherxonbek88@gmail.com

Аннотация. В статье анализируется роль искусства параллелизма в узбекской классической поэзии, его историко-поэтические основы и художественно-философские функции. На примере творчества Алишера Навои и Атои раскрыты особенности проявления синтаксического, тематического и антитетического параллелизма.

Ключевые слова: классическая поэзия, параллелизм, Алишер Навои, Атои, синтаксическая симметрия, историческая поэтика, антитетический параллелизм.

Kirish

Mumtoz she’riyat san’at va voqelik o’rtasidagi munosabatlarda tarixiy bosqichga o’tishni boshlagani ma’lum. Bunda parallelizm san’atidan foydalanish miqyosi yanada kengaygani oydinlashadi. Mumtoz she’riyatda parallelizm shunchaki chiroyli shakl emas, balki kam so’z bilan katta va teran mazmunni ifodalash quroli bo’lgan. Parallelizmning mumtoz she’riyatda qo’llanishini o’rganish uning avvaldan keng tarqalgan shakllarini tushunish imkonini beradi. Parallellikni klassik she’riyatdan mashhur satrlarni keltirish orqali ham asoslash mumkin.

Mumtoz shoirlar o’z ijodida bu qonuniyatga qat’iy amal qilganlar. Ayniqsa, mumtoz shoirlar orasida buyuk mutafakkir Alisher Navoiy arxaik parallelizmdan o’sib chiqqan ko’plab trop turlarini metanarrativ tekislikka o’tkazish, ya’ni ularni nafaqat tavsiflovchi, balki tasvir qilish istagida ijod qilgani bilan alohida ajralib turadi. Bu jarayonlarni tarixiy poetika nuqtayi nazaridan baholash mumkin.

O’zbek mumtoz she’riyatida parallelizm san’atidan eng ko’p, tizimli va beqiyos go’zallik bilan foydalangan ulug’ shoir Alisher Navoiy ko’lam, miqdor, turfa janriy xilma-xillik va falsafiy teranlik jihatidan mutlaq yetakchi hisoblanadi. Navoiyning bu

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

borada “eng zo‘r” deb e’tirof etilishiga sabab shuki, avvalo, u juda keng ko‘lam va miqdorda parallelizmdan foydalangan. Masalan, shoirning yirik “Xazoyin ul-maoniy” kulliyotidagi 2600 dan ortiq g‘azallarining deyarli har birida sintaktik va tematik (mazmuniiy) parallelizm elementlari uchraydi. Shoir butun boshli g‘azallarni (ayniqsa, radifli g‘azallarini) parallel qurilmalar asosiga qurgan. Ikkinchidan, Navoiy parallelizمنىning shunchaki oddiy (so‘z tartibi bir xil) ko‘rinishidan cheklanib qolmagan. U mumtoz she‘riyatga sabab-natijali parallelizm, antitetik (ziddiyatli) parallelizm va lirik qahramon ruhiyatini ochib beruvchi sintaktik simmetriyani olib kirgan va kamolotini belgilagan. Uchinchidan, Navoiy ijodida parallelizm shunchaki chiroyli qofiya yoki ohang uchun xizmat qilmaydi. U parallel misralar vositasida dunyoning ikkilik (dixotomiya) tabiatini: hayot va mamot, shodlik va g‘am, ilohiy ishq va nafs kurashini falsafiy jihatdan muvozanatga soladi.

Alisher Navoiy she‘riyatida parallelizm (ayniqsa, sintaktik, leksik va mavzuiy obrazli parallelizm) g‘azal matnining me‘moriy va musiqiy poydevori sifatida namoyon bo‘ladi. Hazrat Navoiy misralarni bir-biriga barobar va mutanosib joylashtirish orqali she‘rning ta’sir kuchini eng yuqori nuqtaga olib chiqqan. Shoir g‘azallarida parallelizمنىning quyidagi eng asosiy turlari uchraydi:

1. To‘liq sintaktik parallelizm (Simmetriya). Bunda baytdagi har ikkala misraning grammatik qurilishi, so‘z turkumlarining ketma-ketligi va gap bo‘laklarining tartibi mutlaq bir xil qolipda bo‘ladi. Bunga shoirning mashhur “Qora ko‘zum” g‘azalidan misol keltirish mumkin:

Yuzung guliga ko‘ngul ravzasin yasa gulshan,

Qading niholig‘a jon gulshanin chaman qilg‘il.

Yuzung guliga (qaratqichli birikma) / Qading niholig‘a (qaratqichli birikma).

Ko‘ngul ravzasin (to‘ldiruvchi) / Jon gulshanin (to‘ldiruvchi).

Yasa gulshan (kesim+ot) / Chaman qilg‘il (ot+kesim).

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ko‘rinyaptiki, misralarning ichki ritmi va sintaktik vazifalari bir-birini ideal darajada takrorlab, ohang simmetriyasini yaratadi.

2. Lafziy va morfologik parallelizm (anafora va radif bilan). Bunda misralarning boshlanishi yoki tugashi bir xil so‘z va qo‘shimchalar shaklida parallel kelib, she‘rga kuchli emotsional ohang bag‘ishlaydi. Masalan:

Kimiki jon fidosi ayladi, jonon anga bo‘ldi,

Kimiki dil balosi tiladi, hijron anga bo‘ldi.

Bu yerda “Kimiki... ayladi/tiladi... anga bo‘ldi” qurilmasi misralarni qat’iy qolipga solib, mazmunni parallel ravishda ikki xil taqdirga (jonon topish va hijronda qolishga) ajratib ko‘rsatadi.

3. Antitetik (ziddiyatli) parallelizm. Navoiy qarama-qarshi tushunchalarni (hayot-mamot, shodlik-g‘am, yor-raqib) sintaktik jihatdan parallel misralarga joylashtirishni juda xush ko‘rgan. Misol:

Vafo xo‘blardin istarsan, jafo ding ohi sovuqdur,

Davo dardingg‘a izlarsan, balo ding ohi sovuqdur.

Demak, Vafo / Davo (parallel boshlanma). Jafo / Balo (qarama-qarshi ma’nolarning parallel muvozanati).

4. Illatli (sabab-natijali) parallelizm. Mumtoz adabiyotshunoslikda illatli parallelizm yoki sabab-natijali parallelizm deganda, ikki misraning shunday barobar va uyg‘un qurilishi tushuniladiki, unda dastlabki misrada bir holat va uning illati (ya’ni sababi) ko‘rsatilsa, ikkinchi misrada xuddi shu qolip asosida boshqa bir holat va uning sababi parallel ravishda bayon qilinadi. Bu yerda “illat” so‘zi kasallik emas, balki arab tilidagi “sabab, asos, bahona” ma’nosida keladi.

Birinchi misrada bir holat va uning sababi aytilsa, ikkinchi misrada unga butunlay mos keluvchi boshqa bir parallel holat dalillanadi. Misol:

Sargashta ulki, hajr tog‘i ani qildi xok,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Ovora ulki, ishq seli ani etdi pokrok.

Navoiyning ishq va ayriliq iztiroblari tasvirlangan ushbu bayti illatli parallelizmning eng go‘zal namunasi. Uning ilk misrasida bir oshiq sargardon (natija). Nima uchun? Chunki hajr tog‘i (ayriliq) uni tuproqqa aylantirdi (sabab/illat). Shundan keyingi ikkinchi misra: boshqa bir oshiq ovora (natija). Nima uchun? Chunki ishq seli uni poklab, yuvib ketdi (sabab/illat).

Ko‘rinadiki, “hajr tog‘i” va “ishq seli” misralarda bir xil sintaktik vazifani – harakatning kelib chiqish sababini (illatini) parallel ravishda bajarib kelyapti. Demak, illatli parallelizm mantiqiy izchillikni ta‘minlaydi. She‘rda shunchaki his-tuyg‘u emas, balki kuchli falsafiy mantiq paydo bo‘ladi. U qiyoslash imkoniyatini ham beradi. O‘quvchi ayriliq azobi (hajr) va sevgi qudrati (ishq) inson ruhiyatiga qanday ta‘sir qilishini parallel ravishda tasavvur qiladi. Mumtoz she‘riyatda bu usul ko‘pincha “husni talil” (go‘zal sabab ko‘rsatish, chiroyli asoslash) san‘ati bilan ham uyg‘unlashib ketadi.

Alisher Navoiyning ruboiylari hajman ixcham (to‘rt misra) bo‘lsa-da, ulardagi fikr zichligi va musiqiylikni ta‘minlashda parallelizm juda muhim o‘rin tutadi. Navoiy to‘rtlik kompozitsiyasini shunday quradiki, misralar bir-birini mantiqan va grammatik jihatdan ko‘zgudek aks ettiradi.

Navoiy ruboiylarida parallelizmning quyidagi asosiy turlari yaqqol ko‘zga tashlanadi:

1. To‘liq sintaktik va leksik parallelizm. Bunda ruboiyning bir nechta misrasi (ko‘pincha 1, 2 va 4-misralar) bir xil grammatik qolip va so‘z tartibi asosida quriladi. Bu jihatdan ulug‘ shoirning “G‘urbatda g‘arib...” deb boshlanadigan mashhur ruboiysi fikrimizga dalil bo‘la oladi:

G‘urbatda g‘arib shodmon bo‘lmas emish,

El anga shafiqu mehribon bo‘lmas emish.

Oltin qafas ichra gar qizil gul bitsa,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Bulbulg‘a tikandek oshiyon bo‘lmas emish.

Ko‘rinyaptiki, ruboiyning 1, 2 va 4-misralarining oxiri bir xil inkor shaklidagi kesim – “bo‘lmas emish” radifi bilan tugallangan. Misralarning boshlanishi ham bir-biriga sintaktik jihatdan to‘liq mos kelgan. Bu yerda “musofirlikdagi holat → unga bo‘lgan munosabat → buning oqibati” zanjiri parallel ravishda ochib berilgan.

Mavlono Atoiy she‘riyatida ham parallelizm juda keng va o‘ziga xos tarzda qo‘llangan. Atoiy XV asr turkiy she‘riyatining yirik namoyandasi bo‘lib, uning uslubi “turkona” (sodda, ravon va xalqchil) ekanligi bilan ajralib turadi. Shoir mana shu soddalik ichida misralarning sintaktik va mazmuniy muvozanatini (parallelizmini) shunday ustalik bilan saqlaganki, uning g‘azallari xalq qo‘shiqlaridek o‘ynoqi va musiqiy yangraydi. Atoiy ijodida parallelizmning quyidagi asosiy turlari uchraydi:

1. To‘liq sintaktik va leksik parallelizm. Bunda baytdagi har ikki misra bir xil grammatik qurilish qolipiga solinadi. Shoirning mashhur g‘azalidan olingan ushbu bayt bunga yorqin misoldir:

Muhiblarg‘a jafo qilmoq yozuqsiz,

Muhabbat yo‘lida bisyor kamdur.

Bu yerda oshiqlarga qilinadigan munosabat va sevgi qonuniyatlari bir xil mantiqiy va sintaktik muvozanatda berilgan. Birinchi misradagi holat ikkinchi misrada “muhabbat yo‘li” tushunchasi bilan to‘liq parallel ravishda davom ettirilgan.

2. Ziddiyatli (Antitetik) parallelizm. Atoiy yorning bevafoqligi va oshiq qismatini tasvirlashda qarama-qarshi so‘zlarni parallel ramkalarga joylashtirishni xush ko‘rgan. Masalan:

Magar mehring jafo, lutfung sitamdur,

Vale mendin gunah, sendin karamdur.

Mehring → jafo / Lutfung → sitamdur (Yorning ikki xil salbiy harakati parallelligi).

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”

nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi

VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

Mendin → gunah, Sendin → karamdur (Oshiq va mahbubaning holati parallel ravishda zidlangan).

Grammatik jihatdan “ega + kesim” modeli har ikkala misrada qat’iy takrorlanib, she’riy ohang simmetriyasini ta’minlagan.

3. Sabab-natijali (asosli) parallelizm. Birinchi misrada bir azob va uning sababi aytilsa, ikkinchi misrada unga mutlaqo mos keluvchi boshqa bir muammo parallel ko‘rsatiladi:

Manga dushvor erur sensiz tirilmak,

Sanga men bo‘lmasam, ey jon, na g‘amdur?!

Aytilmoqdaki, oshiq uchun yorsiz yashashning imkonsizligi, qiyinligi (“manga dushvor...”) va buning muqobili sifatida yor uchun oshiqning yo‘qligi hech qanday qayg‘u emasligi (“sanga... na g‘amdur?!”) sintaktik jihatdan parallel ravishda bir-biriga bog‘langan.

Xulosa

Mumtoz o‘zbek adabiyoti namoyandalari ijodida parallelizm badiiy fikrni ta’sirchan ifodalash, she’riy nutqning ohangdorligi va mazmuniy yaxlitligini ta’minlashga xizmat qilgan muhim poetik vositalardan biridir. Mumtoz shoirlar parallel tuzilmalardan foydalanish orqali o‘xshash yoki qarama-qarshi fikrlarni taqqoslash, lirik kechinmalarni kuchaytirish, obrazlar o‘rtasidagi munosabatlarni ochib berish hamda asarning g‘oyaviy mazmunini yanada chuqurlashtirishga erishganlar.

Shuningdek, mumtoz she’riyatdagi parallelizmni o‘rganish o‘zbek adabiyotining badiiy-estetik imkoniyatlarini chuqurroq anglash, mumtoz matnlarning poetik xususiyatlarini ochib berish hamda zamonaviy adabiyotshunoslikda badiiy tasvir vositalarining taraqqiyotini tadqiq etish uchun muhim ilmiy ahamiyatga ega. Demak, parallelizm mumtoz shoirlar ijodining mazmun va shakl uyg‘unligini ta’minlovchi,

“ZAMONAVIY TA’LIM VA TILSHUNOSLIK RIVOJI”
nomli respublika ilmiy-amaliy masofaviy konferensiyasi
VOLUME-1, ISSUE-6, 2026

badiiy fikrning kuchi va ta’sirchanligini oshiruvchi muhim poetik hodisa sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Navoiy, Alisher. Xazoyin ul-maoniy (Mukammal asarlar to'plami, 20 jildlik). Toshkent: "Fan" nashriyoti, 1991–2001.
2. Mallayev, Nurali. O‘zbek adabiyoti tarixi. Toshkent: O‘qituvchi, 1976.
3. Yoqubov, Hodi. Navoiy lirikasi. Toshkent: O‘zbekiston SSR "Fan" nashriyoti, 1966.
4. Quronov, Dilmurod. Adabiyotshunoslik lug'ati. Toshkent: Akademnashr, 2013.
5. Ermatov, Ibrohim. Mumtoz she'riyat poetikasi va san'atlari. Toshkent: Mumtoz so'z, 2018.